

Філософія

УДК 141:930.85(510)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18397693>

**Конфуціанська інтелектуальна традиція як чинник розвитку
китайської цивілізації**

Ворон Оксана Петрівна,

кандидат історичних наук,

доцент, доцент кафедри філософії,

Рівненський державний гуманітарний університет,

м. Рівне, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-8313-8392>

Ворон Олена Петрівна,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та методики її навчання,

Рівненський державний гуманітарний університет,

м. Рівне, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-5418-5296>

Михальчук Роман Юрійович,

кандидат історичних наук, доцент,

професор кафедри історії та методики її навчання,

Рівненський державний гуманітарний університет,

м. Рівне, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-9313-4830>

Прийнято: 13.01.2026 | Опубліковано: 28.01.2026

***Анотація.** У статті досліджується конфуціанська інтелектуальна традиція, яка стала одним із фундаментальних чинників, що впливав на становлення та розвиток китайської цивілізації. **Метою** статті є дослідження ролі конфуціанської інтелектуальної традиції у розвитку китайської цивілізації, шляхом аналізу ключових понять вчення Конфуція, що визначали характер змін у суспільно-політичному житті Китаю. **Методологічну** основу дослідження становлять принципи історизму та системності, історико-філософський і порівняльний аналіз. Це дозволило простежити еволюцію конфуціанства у контексті формування державної ідеології Китаю. У **результатах** дослідження обґрунтовано, що конфуціанство упродовж понад двох тисячоліть виконувало роль духовної та аксіологічної основи китайської державності, формуючи систему цінностей, засновану на принципах жень (гуманності) та лі (ритуалу). Ці поняття мали виражений імперативний характер: людина передусім повинна дбати про інтереси держави та народу, а не власні. Доведено, що зазначені категорії забезпечували пріоритет колективного блага, етичної відповідальності та ієрархічного порядку над індивідуальними інтересами, що стало підґрунтям стабільності та стійкості китайської цивілізаційної моделі. Авторами зазначено, що сфера освіти та виховання упродовж всієї історії Китаю найменше піддалась потужному впливу глобалізації. Попри очевидну модернізацію та адаптацію до сучасного світу, китайцям вдалось зберегти автентичну культуру та традиції. Соціополітичні трансформації Китаю не змусили їх відійти від конфуціанства. У **висновках** наголошується на тому, що конфуціанство як етико-політичне вчення відіграло й продовжує відігравати визначальну роль у формуванні механізмів державного управління, системи освіти, соціальної дисципліни та культурної ідентичності Китаю, забезпечуючи тривалість цивілізаційного розвитку.*

Ключові слова: конфуціанство, далекосхідна цивілізація, Середньовіччя, інтелектуальна традиція, західноєвропейська цивілізація, ментальність, конфуціанська освіта та виховання, ритуал.

**Confucian Intellectual Tradition as a Factor in the Development
of Chinese Civilization**

Oksana Voron,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Philosophy
Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-8313-8392>

Olena Voron,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of History and teaching methods
Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-5418-5296>

Roman Mykhalchuk,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of History and teaching methods
Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-9313-4830>

Abstract. *The article examines the Confucian intellectual tradition, which became one of the fundamental factors influencing the formation and development of Chinese civilization. The aim of the study is to investigate the role of the Confucian intellectual tradition in the development of Chinese civilization through an analysis*

of the key concepts of Confucius' teachings that determined the nature of changes in China's socio-political life. The methodological basis of the research consists of the principles of historicism and systemicity, as well as historical-philosophical and comparative analysis. This made it possible to trace the evolution of Confucianism in the context of the formation of China's state ideology. The results of the study substantiate that for more than two millennia Confucianism has served as the spiritual and axiological foundation of Chinese statehood, shaping a value system based on the principles of ren (humaneness) and li (ritual). These concepts had a pronounced imperative character: an individual was expected to prioritize the interests of the state and the people over personal interests. It is demonstrated that these categories ensured the priority of the collective good, ethical responsibility, and hierarchical order over individual interests, which became the basis for the stability and resilience of the Chinese civilizational model. The authors note that the sphere of education and upbringing throughout Chinese history has been least affected by the powerful influence of globalization. Despite evident modernization and adaptation to the contemporary world, the Chinese have managed to preserve their authentic culture and traditions. Socio-political transformations in China have not forced them to abandon Confucianism. The conclusions emphasize that Confucianism, as an ethical and political doctrine, has played and continues to play a decisive role in shaping the mechanisms of public administration, the education system, social discipline, and China's cultural identity, thereby ensuring the continuity of its civilizational development.

Keywords: *Confucianism, Far Eastern civilization, Middle Ages, intellectual tradition, Western European civilization, mentality, Confucian education and upbringing, ritual.*

Постановка проблеми. Китай завжди вирізнявся дбайливим збереженням давніх традицій та духовних цінностей, які забезпечували тісний

зв'язок поколінь. Цій країні, попри складні періоди свого існування, вдалось зберегти базові цінності та вистояти перед викликами часу. Значимою мірою не відступити від цих ідей дозволило конфуціанство. Це етико-політичне вчення не лише відстоювало збереження давніх традицій, але й запропонувало дієві методи державного управління. Як наслідок – дозволило йому стати ідеологічною основою Китаю більше ніж на два тисячоліття. Все це актуалізує обрану тему дослідження та зумовлює необхідність розгляду вчення Конфуція, яке впливало на регулювання державно-політичного життя китайського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню окремих аспектів історичного розвитку Китаю присвячені публікації таких українських дослідників як В. Кіктенко [1], А. Сошніков [2]. Значний внесок у розвиток синології зробили Ч.-П. Фіцджеральд [3], В. Чжен [4], Ш. Каізука [5]. Варто також зупинитись на розгляді праць В. Хавроненка [6], О. Салати [7]. Зокрема О. Салата детально розглянув проблему реалізації конфуціанських ідей у глобальному світовому просторі. Цінним є висновок дослідника про те, що процеси історичного розвитку Китаю продемонстрували життєздатність основних цивілізаційних структур і принципів. Автор справедливо відзначає вагомий вплив конфуціанства для Китаю, підкресливши, що це вчення стало глобальним проектом сучасного світу. Варті також уваги напрацювання А. Безродного [8], О. Шпарик [9]. Зауважимо, що практично усі згадані дослідники динамічний розвиток китайської цивілізації пов'язують із збереженням духовних цінностей, які проникли на всі рівні суспільно-політичного життя Китаю.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Підкреслюючи вагомий внесок у вивчення окресленої теми зазначених вище дослідників, варто зауважити, що фокус їхньої уваги зосереджений здебільшого на аналізі педагогічної спадщини Конфуція чи трансформації

китайського суспільства в період «реформ та відкритості». Відтак, більшої уваги потребує дослідження впливу та ролі конфуціанства у становленні та розвитку китайської цивілізації.

Постановка завдання. Мета – дослідити роль конфуціанської інтелектуальної традиції у розвитку китайської цивілізації. Зокрема зупинитись на аналізі ключових понять вчення Конфуція, що вплинули на розвиток суспільно-політичного життя Китаю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своєму розвитку конфуціанство пройшло щонайменше три етапи: раннє конфуціанство, класичне та неоконфуціанство. У статусі провідної державної ідеології конфуціанство утверджується за династії Хань (206 р. до н. е.–220 р. н. е.), стаючи для китайського суспільства основою більше ніж на два тисячоліття. А праця «Лунь юй» («Бесіди та судження»), що упорядковувалась учнями Конфуція, стає важливим джерелом врегулювання більшості сфер суспільного життя. Цей твір, зауважимо, аж до початку ХХ ст. слугував основою китайської освіти. Тому, не випадково, Конфуція, як основоположника цього вчення, часто називають «вчителем нації», «вчителем десяти тисяч поколінь», «великим вчителем».

Конфуціанство можна сміливо назвати духовною основою китайської цивілізації, якому вдалось сформувані аксіологічні засади соціально-політичного устрою. Серед основних проблем, які порушуються відомим мислителем Китаю – Конфуцієм, можна окреслити проблему управління державою, формування та культивування етичної відповідальності громадянина та проблему освіти і виховання. Ці ключові поняття не лише тісно взаємопов'язані між собою, але й підпорядковані двом основним принципам конфуціанської етики – гуманності та ритуалу. Саме вони відповідали основній меті модернізації китайського суспільства і держави в цілому.

Культивування етики та дисципліни мало своє вираження у двох основоположних ідеях – жень (гуманність) та лі (ритуал, етикет). Поняття «жень» зазвичай перекладається як людинолюбство або гуманність. Але тут потрібно враховувати, що поняття гуманність у конфуціанській інтерпретації має дещо інше семантичне забарвлення. Воно виключає пріоритетність індивідуальних потреб чи інтересів над загальним благом. Таку особливість конфуціанського вчення виділяє і китайський науковець Фен Келі. Він, зокрема, зазначає: «У класичному китайському конфуціанстві і його похідних формах у Кореї, В'єтнамі, Сінгапурі, Тайвані і в Японії інтереси колективу ставляться вище за інтереси особи, влада має пріоритет перед свободою, а обов'язки вважаються важливіші, ніж особисті права [10, р. 47].

Окрім того, тут прослідковується нерозривний зв'язок між вимогами, що ставить суспільство перед людиною і її поведінкою. Адже саме від дотримання індивідом суспільних вимог залежить, згідно конфуціанства, загальне благо. Таким чином, це поняття має виражений імперативний характер: людина передусім повинна дбати про інтереси держави та народу, а не власні. Тобто «жень» тут виступає як закон, сукупність етичних і соціальних принципів взаємовідносин людей, а також і як кінцева мета культурного і морального самовдосконалення людини, сім'ї та життя держави [9, с. 79].

Конфуцій був переконаний, що «жень» як моральний ідеал, досягається за рахунок самоосвіти та самовиховання. Людина, що володіє «жень» передусім сподівається на себе і через навчання рухається вперед. «Низька», нікчемна людина – фаталістично покладається лише на «Небо» [6, с. 81]. Роль категорії «жень» підсилюється і тим, що гуманність є головною рисою «благородної людини», яка в ідеалі має обіймати найвищі державні посади. Разом із тим, поняття «жень» не є тотожним здібності керувати державою чи очолювати військо. Для Конфуція цей концепт був значно ширшим і багатограннішим. «Жень» становило сукупність моральних цінностей та норм

поведінки людини, яка мала б відштовхуватись від настанови «любити людей». Мислитель був переконаний, що гуманним є чиновник, якому вдалось зберегти своє чисте ім'я встоявши перед палацовими інтригами. Підкреслюючи при цьому, що «гуманна людина довірлива та привітна, тому її легко ошукати» [11, с. 13]. Проте вона наділена вмінням легко розпізнавати обман.

Поняття «лі», як фундаментальна категорія конфуціанства також немає єдиного перекладу через свою багатозначність. Під цим поняттям здебільшого розуміють етикет, правила поведінки, звичаї та традиції, побудовані на взаємозв'язку «Небо»-держава-людина. Дотримання «лі» передбачає повагу (шанування) до правителя, чиновника (влади) і батьків (синівська пошана). Повага до старших, тобто правителя, чиновника і батьків, за Конфуцієм, є коренем гуманності. Особливе значення тут надається «сяо», що часто перекладається, як «охоче та уміле служіння батькам». Взаємозв'язок синівської пошани та ставлення до правителя і чиновника у вчені очевидне й має виражене значення для підтримки порядку і спокою в країні. Зокрема, у книзі «Лунь юй» зазначено: «Серед тих людей, що мають синівську шану..., як правило, дуже мало тих, хто виступає проти вищих. І зовсім небуває людей, які не любили б виступати проти вищих, але любили б вчиняти заколот» [11, с. 3]. За логікою конфуціанства, якщо людина дотримуватиметься принципу «сяо», то підбурити її виступити проти вищих буде надзвичайно складно. А якщо її важко налаштувати проти вищих, то вона ніколи не зчинить хаос. Даний контекст дозволяє водночас зрозуміти те, чому формування цієї якості виноситься на загальнодержавний рівень.

Значимість ритуалу (лі) також зумовлена його роллю у процесі соціалізації людини. У конфуціанській традиції він перестає бути звичним обрядом. І, швидше, трансформується у засіб виховання, що передбачав дотримання чітких правил та субординації. Навіть під час жертвоприношення

китайці дотримувались суспільної ієрархії – лише очільники роду мали перевагу приносити жертву своїм предкам. А пріоритет на вищу жертву духам Землі і Неба зберігався лише за китайським правителем (ван) [9, с. 54].

Упродовж усієї історії Китаю чітко відстоювалась концепція офіційного ритуалу як фундаментальної основи життя Піднебесної. На кожного китайця покладался обов'язок дотримання етико-ритуальних принципів і норм, обов'язково з високим рівнем відповідальності. Дотримання ритуалу, за важливістю, стояло на одному рівні із знанням мови та писемності, визначаючи національну самоідентифікацію китайців. Не випадково, ознайомлення європейців з китайською культурою і побутом, привертало увагу передусім саме за рахунок ритуалу, який вони часто називали «китайськими церемоніями».

Для Конфуція ритуал мав глибокий внутрішній сенс. Ч. Фіцджеральд, дослідник китайської історії, підкреслював, що початково, якщо людина проводила обряд, це означало, що вона виконувала свій обов'язок. При цьому не мало значення те, чи була вона добродісною людиною чи жорстоким тираном. Згідно ж конфуціанства, ефективність проведеного обряду залежала від стану душі особи, що здійснює обряд. І важливим тут було те, наскільки людина при цьому керувалась моральними принципами, а не формальним знанням послідовності дій, передбачених ритуалом [3, р. 82]. Тому логічно підкреслити, що очевидним тут є тісний взаємозв'язок між гуманністю та ритуалом, які мають вищу мету – навчити бути людиною. Гуманність має безпосереднє відношення до внутрішньої, моральної основи людини, а ритуал спрямований на зовнішні, соціально побудовані норми. Як зазначає І. Кудря, гуманність, як вищий моральний принцип, надає сенсу ритуалу, виступає критерієм оцінки практики ритуалу. Ритуал, навпаки, забезпечує дотримання суспільної благопристойності, що сприяє організованості та дисциплінованості суспільства [12, с. 13].

Сфера освіти та виховання упродовж всієї історії Китаю, мабуть, найменше піддалась потужному впливу глобалізації. Попри очевидну модернізацію та адаптацію до сучасного світу, китайцям вдалось зберегти автентичну культуру та традиції. Соціополітичні трансформації Китаю не змусили їх відійти від конфуціанства. Як слушно зауважує В. Чжен: «навіть сьогодні, за істотної зміни державного курсу, конфуціанство розглядається як ефективний традиційний духовний чинник, здатний утвердити Китай у XXI столітті серед могутніх цивілізованих держав світу» [4, с. 22].

Основна мета освіти, за Конфуцієм, полягає у необхідності сформувати особистість, спроможну поєднувати знання з доброчесністю. І, що не менш важливо, досягати успіху в політичній та адміністративній сферах. Найглибше його міркування щодо освітнього процесу викладені у законах під загальною назвою «Чотирікнижжя» та «П'ятикнижжя». Ці джерела вплинули на формування не лише духовної культури Китаю, але й Кореї, В'єтнаму та Японії. Вони стали наповненням класичної китайської освіти як шкільної, так і вищої. Включаючи процедуру присудження вчених звань та отримання державних посад.

Не одне століття поспіль критерієм високоосвіченості було знання основ вчення Конфуція. Це було не лише бажаною, але й необхідною умовою для отримання належної освіти, тим більше кар'єрного росту, особливо для державного чиновника. Наприклад, ще в епоху Тан (618-907 рр.) було встановлено систему спеціальних іспитів. Вони поділялись на повітові, провінційні та столичні. Ті, хто претендував на здобуття вченого звання мав продемонструвати високий рівень знання ієрогліфічної писемності та класичних конфуціанських творів [4, с. 22]. Традиція проведення державних іспитів для чиновників мала продовження і за правління династії Цін (1644-1911 рр.). У такий спосіб конфуціанству вдалося сформувати шанобливе ставлення до освіти і освічених людей. Особливо шанувались вчені-

чиновники. Конфуціанська освітня система стала невід'ємним елементом державної політики. Загалом внесені Конфуцієм інновації у систему освіти, зокрема підготовки державних службовців із обов'язковим складанням іспитів, стали основою формування державного апарату Китаю аж до початку ХХ століття.

Конфуцій мав переконання, що ідеал людського існування загалом і держави чи нації зокрема, бере свій початок з давніх часів. Власне тоді, на його думку, було закладено і зразок гідної людської поведінки, узгодженої з гуманністю, обов'язком та етикетом. Втім, попри те, що вектор моральних зусиль індивіда спрямований за Конфуцієм в «ідеальне минуле», мислитель не був категоричним противником змін та оновлення. Він, швидше, відстоює ідею можливих змін без розриву часового зв'язку: «Я передаю, а не створюю...я вірю у древність і люблю її» [11, с. 32]. Ідеальним періодом існування держави та китайського суспільства мислитель вважав період правління Чжоу, підкреслюючи, що це був час, коли всі «знали своє місце». Тобто відповідали конфуціанському принципу – «правитель має бути правителем, а підлеглий – підлеглим». Як стверджує дослідник конфуціанства С. Каїдзука: «народжений в епоху політичного і духовного безладу Конфуцій прагнув відновити ефективне правління та повернути етичні норми у суспільне життя» [5, р. 13].

У другій половині ХІХ на початку ХХ ст. традиційне конфуціанство набуває трансформацій під впливом соціально-політичних змін, у тому числі зумовлених проникненням європейської культури та світогляду. Саме в цей час відбувається боротьба конфуціанства із західною цивілізацією. Перед Китаєм постає необхідність поєднати традиційні та запозичені ідеї, не втративши при цьому власну ідентичність. Вагомий внесок у цю справу, безумовно, робить китайський мислитель, лідер реформаторського руху Кан

Ювей. Він один із перших намагається модернізувати країну через асиміляцію західних ідей з етико-політичним вченням Конфуція.

Розмірковуючи над рівнем модернізаційного потенціалу конфуціанства не можна оминати увагою напрацювань британського мислителя Б. Рассела, який порівнює вчення Конфуція з європейським гуманізмом. Хоча Б. Рассел доволі стримано ставився до конфуціанства і навіть критикував його за переповненість «тривіальними етичними законами», він все ж визнавав вагомий вплив Конфуція на історію Китаю. Особливу увагу європейський дослідник звертає на китайську поміркованість та ввічливість, яку, зауважує автор, не слід плутати із слабкістю. «Принизливо спостерігати, пише Б. Рассел, жорстоке нахабство білих людей над китайською тихою гідністю, яка не може принизити себе, щоб відповісти на грубість грубістю» [13, р. 76]. На думку філософа, це є та сила, що неодноразово дозволяла китайцям завойовувати своїх супротивників.

Дослідник навіть припускав можливість встановлення діалогу між Сходом і Заходом, який може стати глобальною внутрішньою взаємодією двох великих традицій. Разом із тим, він вказує на чинники, які суттєво відрізняють традиційний Китай від сучасної Європи, стримуючи їх у взаємному прийнятті. Стримуючим фактором дослідник, наприклад, вважає китайську традицію збереження шани до минулого, що зокрема, проявляється у дотриманні культу предків. Цей конфуціанський догмат, що важливо, підкріплюється ідеєю синівської шани (сяо). Саме ці два елементи, на думку Б. Рассела, є не лише слабким місцем у етиці Конфуція, але й перешкодою на шляху реконструкції. Серед позитивних особливостей конфуціанської традиції, британський мислитель виокремлює, наприклад, повагу до освіти та навчання, можливість працевлаштування незалежно від походження, виборність адміністраторів, що повинні бути обізнаними в специфіці промисловості. Відстоюючи думку про необхідність оновлення традиційного Китаю, Б. Рассел все ж таки оцінює

китайську цивілізацію як таку, що є вищою у багатьох аспектах за європейську. Підкреслює, що китайський народ має сильний рух молодих реформаторів, які зможуть оживити та відродити Китай. Варто зауважити, що більшість сучасних синологів, розмірковуючи над практикою використання керівництвом КНР традиційної спадщини як інструменту формування цінностей та ідеалів, вважають такий крок обґрунтованим і доцільним [4, с. 23].

Висновки. Отже, конфуціанство як етико-політичне вчення вплинуло і продовжує впливати на розвиток китайського суспільства. Утверджуючись та еволюціонуючи, конфуціанству вдалось стати ідеологічною основою державного управління Китаю. Широкий аспект питань, порушених у вченні Конфуція охопив усі сфери суспільно-політичного життя Китаю – від принципів і способів розумного управління державою до кодексу поведінки окремого індивіда. Етичне підґрунтя конфуціанства, з його ідеєю гуманності, стало основою для розвитку китайської цивілізації в цілому.

Список використаних джерел

1. Кіктенко В. Політичне конфуціанство. *Східний світ*. 2014. № 4. С. 5-18. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2014.02.131>
2. Сошніков А. Традиційні філософські вчення стародавнього Китаю та ідеологічна боротьба між ними у період Чунцю та Чжаньго. *Культурологічний альманах*. 2024. № 3. С.262-272. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.31>
3. Fitzgerald C. *China: a short cultural history*. New York: Praeger, 1972. 250 p.
4. Чжен В. Модернізаційний потенціал конфуціанства на етапі «політики реформ і відкритості»: можливості та реалії. *Китаєзнавчі дослідження*. 2017. № 1-2. С. 22-33.

5. Kaizuka S. Confucius: his life and thought. Translated by Geoffrey Bownas. New York: Dover publications, 2022. 192 p.
6. Хавроненко В. Філософія конфуціанської освіти. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2018. № 2 (11). С. 80-83.
7. Салата О. Реалізація ідей конфуціанства в глобальному світовому просторі. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 36. С. 291-296.
8. Безродний А. Вплив конфуціанської традиції на формування сучасної китайської філософії. *Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. 2024. № 2. С. 3-12. DOI: <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.2.01>
9. Шпарик О. Педагогічні ідеї Конфуція у культурно-історичному вимірі: дис. канд. пед. наук: 13.00.01; Ін-т. педагогіки НАПН України. Київ, 2012. 175 с.
10. Fukuyama F. Confucianism and Democracy. *Journal of Democracy*. 1995. Vol. 6, № 2. P. 22-33.
11. Конфуцій Лунь юй (Бесіди та судження) / пер. з кит. Київ: Основи, 2002. 248 с.
12. Кудря І. Практична філософія конфуціанства. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип. 22, том 1. С. 12-15. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/22.166840>
13. Russell B. The Problem of China. London: G. Allen & Unwin, 1922. 270 p.
14. Китайська цивілізація: традиції та сучасність / за заг. ред. О. Стопвця. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. 312 с.
15. Книга обрядів (Лі цзі) / пер. з кит. Харків: Фоліо, 2018. 416 с.